

UOT 343.98

**HÜQUQ TƏCRÜBƏSİNDƏ XÜSUSİ MÜHASİBAT BİLİKLƏRİNİN
TƏTBİQİNİN FORMASI KİMİ TƏFTİŞİN VƏ MƏHKƏMƏ-
MÜHASİBAT EKSPERTİZASININ NİSBƏTİ**

Q.S.HÜSEYNOV
Bakı Dövlət Universiteti

Məqalədə təftişin və məhkəmə-mühasibat ekspertizasının aparılması zamanı təftişçinin və ekspert-mühasibin fəaliyyətlərinin fərqi tədqiq edilmişdir. Eyni zamanda təftiş və ekspertizanın aparılması zamanı müstəntiq (hakim), təftişçi, ekspert-mühasib və müəssisənin məsul şəxsləri arasında yaranan hüquq münasibətləri dəqiqləşdirilmişdir.

Açar sözlər: təftiş, məhkəmə-mühasibat ekspertizası, xüsusi mühasibat bilikləri

Hüquq təcrübəsində xüsusi mühasibat biliklərinin tətbiqinin iki nisbi forması həm oxşar, həm də fərqli cəhətləri malik olub, məntiqi surətdə kəsişir.

Sənədli təftişin və məhkəmə-mühasibat ekspertizasının ümumi cəhəti aşağıdakılarda təzahür edir:

-sənədli təftiş və məhkəmə-mühasibat ekspertizası mühasibat uçotu sahəsində mütəxəssislər tərəfindən aparılır;

-mühasib-ekspert, bir qayda olaraq, mühasib-müfəttişin öyrəndiyi sənədləri araşdırır;

-mühasib-ekspert və müfəttiş sənədlərin tədqiqinin eyni metodikasını tətbiq edir;

-ekspertin və müfəttişin işinin həcmi sualların siyahısını tərtib edən hüquqtətbiqçisi (müstəntiq, hakim) müəyyən edir.

Müstəntiqin tələbi ilə həyata keçirilən mühasibat ekspertizası və sənədli təftiş arasında fərqlər (cədvəl 1) aşağıdakılardan ibarətdir:

-ekspertiza müstəntiqin qərarı ilə təyin olunur, təftiş isə müstəntiqin tələbi üzrə müvafiq təşkilatın rəhbərinin əmri, yaxud sərəncamı ilə təyin olunur;

-ekspert məhkəmə-mühasibat ekspertizasının icraatı zamanı yalnız müstəntiq tərəfindən ona təqdim olunmuş sənəd və materialları tədqiq edir; müfəttiş isə bir qayda olaraq, hansı sənədləri tədqiq etməli olduğunu özü müəyyən edir, özü həmin sənədləri tələb edir və götürür, inventarlaşdırma aparmaq və müvafiq şəxslərdən izahat almaq hüququna malikdir;

-ekspert AR CM-nin 297-ci maddəsinə görə bilərəkdən yalan rəy verilməsinə görə cinayət məsuliyyəti haqqında xəbərdar edilir, halbuki müfəttiş məsuliyyət haqqında xəbərdar edilmir və təftişin nəticələri prosesual təminatlarla təmin edilmir;

-müstəntiqin ekspertin rəyi ilə razılaşmaması əsaslandırılmalıdır; onun təftiş aktı ilə razılaşmaması əsaslandırma tələb etmir;

-mühasib-ekspert nəticədə müəyyən edilmiş səhvlərə və çatışmazlıqlara görə kimin məsuliyyət daşmalı olduğunu göstərə bilməz; onun təşkilata vurulmuş zərəri müəyyən etmək hüququ yoxdur, çünki «zərər» hüquqi anlayışdır və müstəntiq (hakim) tərəfindən qiymətləndirilir. Müfəttiş məsuliyyət və zərər məsələlərini həll etmək hüququna malikdir;

-ekspert onların dürüstlüyünü qiymətləndirmədən mühasibat uçotunun məlumatlarını şahidlərin, təqsirləndirilən şəxslərin ifadələri ilə müqayisə edə bilər, müfəttişin isə belə səlahiyyəti yoxdur;

-ekspertin ictimaiyyət nümayəndələrini ekspertizanın keçirilməsinə cəlb etmək hüququ yoxdur, müfəttiş isə belə köməkdən istifadə edə bilər;

-ekspert rəyini yalnız ekspert imzalayır, təftiş aktı isə müfəttiş, təftiş olunan təşkilatın rəhbəri və baş mühasibi tərəfindən imzalanır;

-ekspertin geri çağırılması prosesual qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuşdur, müfəttişin geri çağırılması isə normativ təsbitini tapmamışdır;

-rəy vermiş mühasib-mütəxəssis zərurət yarandıqda ekspert qismində dindirilə bilər; müfəttiş iş üzrə şahid qismində dindirilir.

Cədvəl 1

Müstəntiqin tələbi ilə keçirilən sənədli təftiş və məhkəmə-mühasibat ekspertizası arasında fərq

Fərqləndirici əlamətlər	Sənədli təftiş	Məhkəmə-mühasibat ekspertizası
1	2	3
<p>Prosesual fərq</p> <p>Təyin olunmanın əsası</p> <p>İşin həcmi</p>	<p>Müstəntiqin tələbi ilə təftiş sübutların toplanılması üsuludur və qərarla təyin olunur (AR CPM-nin 7-ci maddəsi)</p> <p>İşdə yalnız müfəttişin xüsusi biliklərinin köməyi ilə aşkar edilməsi mümkün olan hallar haqqında</p>	<p>Məhkəmə-mühasibat ekspertizasının təyin olunması müstəqil prosesual hərəkətdir</p> <p>Düzgün qiymətləndirilməsi üçün müstəntiqə (hakimə) mühasib-ekspertin rəyi zəruri olan iş halları mövcud olduqda təyin</p>

Keçirən subyekt	məlumatlar mövcud olduqda müstəntiq tərəfindən təyin edilir	edilir
Tədqiqat obyektı	Müstəntiqin, hakimin tapşırığından asılıdır, lakin müəssisə rəhbəri tərəfindən sualların dairəsi genişləndirilə bilər	Bütün hallarda müstəntiqin, hakimin sualları ilə məhdudlaşdırılır
Tədqiqat metodu	Mühasib-müfəttişin qeyri-prosessual fiquru	Prosessual statusa malik mühasib-ekspert
Nəticələrin rəsmiləşdirilməsi və onların hüquqi qüvvəsi	Mühasibat sənədləri, registrlər, inventarlaşdırma materialları, mühasib-müfəttiş digər sənədlərə, qeydlərə də müraciət edə bilər	Yalnız işin materialları (mühasib-ekspertin bu və digər təşkilatda olan sənədlərə müstəqil surətdə müraciət etmək hüququ yoxdur)
	Həm sənədli, həm də faktiki yoxlama metodları	Faktiki yoxlama metodlarını tətbiq etmək olmaz
	Sənəd qismində çıxış edən akt	Müstəqil sübut kimi mühasib-ekspertin rəyi

BMT-nin məlumatına görə, inkişaf etmiş ölkələrdə cinayətkarlığın strukturunda iqtisadi və digər əmlak cinayətlərinin xüsusi çəkisi 82 % təşkil edir. Belə cinayətləri törətməyə meyilli olan şəxslər öz tamahkar məqsədlərinə nail olmaq üçün təsərrüfat əməliyyatlarının yerinə yetirilmə metodlarını dərhal mənimsəyir, qanunvericilikdəki boşluqlardan və ziddiyətlərdən, mühasibat uçotu və təftişin təşkilində və aparılmasındakı çatışmazlıqlardan istifadə edirlər.

Bu çatışmazlıqların yaranmasının əsas səbəblərinin biri də xüsusi iqtisadi

biliklərin prosesual forması kimi təftişin mahiyyəti, onun aparılmasının prosesual, taktiki və təşkili aspektləri işlənilib hazırlanmamışdır.

İqtisadi cinayətlərin istintaqı gedişində təftişin təyin olunmasını tələb etmək hüququ CPM-nin 85 və 86-cı maddələrində nəzərdə tutulur. Lakin cinayət-prosessual qanunvericilik təftişin təyin olunma və aparılma əsaslarını müəyyən etmir. Bu cür vəziyyət hüquqtəbqiyyətə fəaliyyətində CPM-nin göstərilən maddələrinin tələblərini realizə etməyə maneə törədir. Müfəttişin prosesual hüquqi vəziyyəti nəzərdə tutulmadığından, təftişin aparılmasının keyfiyyətindən danışmaq mümkün deyildir. Müfəttiş prosesual hərəkətləri müstəqil olaraq həyata keçirmək hüququna, təqsirləndirilən şəxs isə ona etiraz etmək, onun qarşısına əlavə suallar qoymaq, müfəttiş tərəfindən əlavə hərəkətlərin yerinə yetirilməsini tələb etmək imkanına malik deyildir. Buna görə də təəccüblü deyildir ki, istintaq orqanları iqtisadi cinayətlərin istintaqı zamanı təkrar təftişə və iqtisadi ekspertizalara üz tuturlar.

Vəziyyətin bu cür qararlaşması, fikrimizcə, təftişin aparılma qaydasının prosesual tənziminin və təftişin aparılması ilə bağlı cinayət prosesi iştirakçılarının prosesual hüquq və təminatların verilməsini tələb edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Дубонос Е.С. Судебная бухгалтерия: учебник - 3-е изд., перераб. и доп. М.: Юрайт, И.Д. Юрайт, 2010, 386 с.
2. Дмитриенко Т.М., Чаадаев С.Г. Судебная (правовая) бухгалтерия. Учебник. М.: Проспект, 1999, 336 с.
3. Коверкова Ж.А., Савин А.А. Судебно-бухгалтерская экспертиза: Учебное пособие. М.: Вузовский учебник, 2007, 129 с.
4. Пошнонас П.З. Судебная ревизия и судебно-экономические экспертизы: монография. Вильнюс: Минтис, 1990, 232 с.
5. Российская Е.Р., Эриашвили Н.Д. и др. Судебно-бухгалтерская экспертиза: учеб. пособие для студентов вузов - 2-е изд., перераб. и доп. М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2009, 383 с.

РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ ОБЯЗАННОСТЯМИ РЕВИЗОРА И ЭКСПЕРТА БУХГАЛТЕРА ПРИ ПРИМЕНЕНИИ СПЕЦИАЛЬНЫХ БУХГАЛТЕРСКИХ ЗНАНИЙ ПРИ ЮРИДИЧЕСКОЙ ПРАКТИКЕ

Г.С.ГУСЕЙНОВ

РЕЗЮМЕ

В работе исследованы отличия в деятельности ревизора и эксперта-бухгалтера при назначении и проведении ревизии и судебно-бухгалтерской экспертизы. А также уточнены правовые отношения, возникающие при проведении ревизии и экспертизы между следователем (судом), ревизором, экспертом-бухгалтером и ответственными лицами предприятий.

Ключевые слова: ревизия, судебно-бухгалтерская экспертиза, специальные бухгалтерские знания

**DIFFERENCES BETWEEN THE DUTIES OF AN AUDITOR AND AN EXPERT
BUCHGLATER WHEN APPLYING SPECIAL ACCOUNTING KNOWLEDGE
IN LEGAL PRACTICE**

G.S.HUSEYNOV

SUMMARY

In the work were investigated the differences in the activities of the auditor and the expert accountant in the appointment and conduct of audits and forensic accounting expertise. And also clarified the legal relations that arise during the audit and examination between the investigator(court), the auditor, the expert accountant and the responsible persons of enterprises.

Keywords: inspection, forensic accounting expertise, special accounting knowledge